

Г.І. СВАРНИК (Львів)

ПЕРЕБУВАННЯ ПИСЬМЕННИКА ЛЕОПОЛЬДА ФОН ЗАХЕР-МАЗОХА ТА ЙОГО РОДИНИ В ГАЛИЧИНІ

“... про мене, це не гарно, що от чоловік має чималий талант мав би бути гарним українським письменником, та отрідну мову позабув і зробився письменником німецьким”.

(М. Грушевський. Щоденник)

Галичина в австрійській період зазнала великих змін політичного і суспільного устрою, ґрунтовних економічних реформ, містобудівних реконструкцій та архітектурного розквіту, і, зокрема, національних відносин, – ця “барвиста пляма” на карті імперії витворила культурний феномен співіснування українських селян та польської шляхти, австрійських службовців і німецьких колоністів, ортодоксальних євреїв та вірмен. Галичина ХІХ ст. стала джерелом літературного й мистецького натхнення для багатьох місцевих і приїжджих науковців, діячів культури та літераторів, у тому числі німецькомовних. Зараз більшості з них уже не дуже пам’ятають, традиційно обходячись кількома іменами: Йозефа Рота, Бруно Шульца та Леопольда Захер-Мазоха, і майже зовсім призабувши, наприклад, автора багатотомного біографічного лексикону Константа фон Вурцбаха (1818-1893), публіциста й директора німецького театру, автора гучних “Листів про сучасний стан Галичини” Франца Краттера (1758-1830), композитора й музиканта Франца-Ксавера Моцарта (1791-1844), поета Карла-Еміля Францоza (1848-1904), вихідця з Болехова прозаїка Германа Бломенталя (1880-1942), німецького актора Александра Гранаха (1890-1945), Альфреда Дебліна та Бруно Франка

або вчених Самуеля Лінде (1771-1847), Кароля Естрайхера (1827-1908) чи Александра Брюкнера (1856-1939).

Проте не так уже й багато знайдеться осіб з настільки міфологізованою біографією, щоб із повним переконанням його вважали своїм одразу кілька народів. Досить почитати австрійські, польські, українські, німецькі, американські чи російські біографії Леопольда Захера-Мазоха¹, аби зовсім розгубитися. Польські автори, слідом за Вурцбахом одночасно стверджують і те, що дитиною, до виїзду зі Львова у 12-річному віці, він розмовляв лише по-польськи й по-українськи, а по-німецьки навчився говорити щойно у Празі², і про винесене з дому вороже ставлення до польських визвольних змагань, і про те, що якби його батько, директор поліції, не виїхав з родиною зі Львова, то Леопольд-молодший напевно став би палким польським патріотом, як сини інших відомих переслідувачів поляків Прессена й Віттмана³. Ще за життя письменника у галицькій пресі про нього писали то як про австрійського, то як про німецького письменника⁴, але завжди відзначали велику прихильність до русинів та виразну галицьку тематику в його творчості⁵. Хоча дехто при цьому зазначав, що Захер-Мазох “перед кільканадцятьма роками хвилював став славним у Німеччині своїми надто високо оціненими повістями й новелами, на тлі галицьких стосунків, по-дивацьки зображених”⁶. Зрештою, і сам письменник великою мірою спричинився до цього, неодноразово іменуючи себе в полеміці з журналістом віденського часопису “Wiener Zeitung” Льормом “галицьким русином” (“galizischer Russe”), хоча, очевидно мав на увазі Ruthene або Rusine, як тоді називали себе галицькі українці. Але теж неодноразово він називав себе й поляком.

Тепер же українці свято переконані, що любов до України письменник всмоктав разом з молоком годувальниці Гандзі з Винників. Дійшло навіть до того, що його рідна матір Кароліна Мазох стала українкою з давнього галицького роду, а батько – австрійцем іспанського походження⁷. Ще Вурцбах, очевидно спираючись на спогади самого письменника, розповідає про те, як він ріс у Винниках, бавлячись з українськими, польськими, єврейськими і швабськими хлопчачками. Єврейські дослідники без жодних сумнівів пишуть про єврейське походження Захера і дратуються, що архівісти не хочуть підтвердити цього документально. Навіть суворий в оцінках Драгоманов докинув хмизу до цього вогнища, пишучи у приватному листі про “іспанську фантазію, австрійську легковажність і незнайство та жидівське нахабство” Захера-Мазоха, якого прозиває “Хлестаковим”⁸. Цікаво, за віщо? Тому варто приглянутися ближче до документальних джерел, які зберігаються зараз в Історичному архіві у Львові.

Австрійський державний апарат заповонив Галичину масою приїжджких службовців, офіцерів та вчителів з давніх земель імперії, головним чином німців, а також чехів, словаків і мадярів. Новоздобуту провінцію активно заселяли німецькими колоністами, надаючи їм фінансові й економічні

привілеї. Німецька мова стала мовою установ, відкривалися німецькі школи, університет, театри, засновувались товариства. Усього за останні десятиліття XVIII ст. до Галичини прибуло близько 60 тис. австрійських чиновників⁹. Поява родини Захерів у Галичині припадає на останню чверть XVIII ст. й пов'язана з реформами цісаря Йосифа II, який здійснив спершу податкову реформу, а згодом, для вдосконалення збирання податків, провів перше кадастрування всіх земель Галичини з визначенням їхньої вартості й розміру податку згідно з класифікацією ґрунтів. Завдяки цьому ми маємо зараз безцінне топографічно-статистичне джерело – Йосифінську (1780-1783) і Францисканську метрики (1819-1820), продовжені спадкоємцем Йосифа II Францом I.

Перш за все, мабуть, варто зазначити, що прізвище, яке зараз звучить як Захер-Мазох, первісно напевно мало звучання Сахер (з чеського Sacher) та Массох (Massoch) – з подвоєнням і, можливо, наголосом на другому складі. Дід письменника по батькові – Йоганн Непомук Стефан Захер (Johann Nepomuck Stephan Sacher) народився 1759 р. в Кенігсварті в Богемії (тобто Чехії), де його батько був бурґграфом (управителем королівського маєтку)¹⁰. Коли зазирнути до матеріалів перепису населення за 1880 р., побачимо, що місто Кенігсварт було окружним і мало понад дві тисячі мешканців, а замок з такою самою назвою налічував 90-100 мешканців¹¹. Тобто можна припустити, що Йоганн Захер народився саме в замку, де працював його батько. Ім'я Непомук (Nepomusen) явно вказує на чеські корені родини, хоча про них згадують рідше. Отримавши старанне домашнє виховання, у віці 23 років вступив на державну службу. А вже три роки потому, у 1785 р., згідно з розпорядженням Крайового уряду (Landestelle) у Празі, завдяки набутому ним досвіду у справі регулювання податків, приїхав до Галичини. Як писав Йоганн Захер у поданні до Галицького станового сейму, він прибув сюди “за найвищим розпорядженням на початку Йосифінського регулювання податків, як службовець державних маєтків, що перебував на постійній службі в королівстві Богемія, щоб співпрацювати над впровадженням цієї справи, однаково важливої як для держави, так і для добра її громадян. Протягом 3-річного терміну виконання цієї праці він зустрівся з таким благородством і співчуттям та дружнім ставленням з боку всієї вищої знаті та панів власників маєтків у Стрийському, а потім у Станіславівському окрузі, що він, зовсім не вагаючись, обрав Галичину батьківщиною для здійснення своєї кар'єри і всього свого життєвого шляху, віддавши їй перевагу перед своєю батьківщиною Богемією”¹². Внаслідок цього свого рішення він прожив у Галичині понад 45 років, спершу займаючись проведенням Йосифінської податкової реформи, як окружний управитель державних маєтків у Калуші, Долині й Болехові – нарешті як віце- та дійсний адміністратор усіх державних маєтків і солеварень. У 1788 р. він став адміністратором державного маєтку в Калуші. Коли подивитися Йосифінську метрику міста Калуша за цей рік, побачимо, що до камеральної економії, належав будинок № 1, в якому жив Захер з сім'єю,

та кілька земельних ділянок. Під сумаріями стоїть підпис комісара Захера, як одного з членів земельно-податкової комісії, підтверджений його особистою перстеневою печаткою з зображеною на ній латинською літерою "S"¹³.

У 1800 р. цісар Франц I призначив Йоганна Захера віце-адміністратором Адміністрації державних маєтків, що означало також переїзд родини з Калуша до Львова. На початку століття Львів, який став центром виконавчої влади королівства Східної Галичини й Володимирії, швидко заповнювався різноманітними урядами й установами. Німецькомовні чиновники обіймали на той час практично всі вищі й середні а також частину нижчих адміністративних посад, що великою мірою надавало Львову німецького характеру.

В 1801 році установа, якою керував Йоганн Захер, змінила назву на Об'єднану адміністрацію державних маєтків і солеварень. Їй підлягали всі державні маєтки і солеварні Галичини й Буковини, вона займалася їх орендою, продажем і обміном, керувала й наглядала за їх господарською діяльністю та за обліком прибутків. Це була велика установа, якій підпорядковувались також управління державних маєтків, дирекції економій та окружні інспекторати. Діяла до 1831 р.

За заслуги в цій діяльності 1807 р. Йоганн Захер був відзначений званням дійсного ц.-к. губерніального радника. В шематизмі за цей рік зазначено, що віце-адміністратор Ц.-к. об'єднаної галицької адміністрації доміній і соляних копалень – пан Йоганн Захер проживає на Краківському передмісті в будинку пивовара № 212, а 1812 р. – там же на Краківському передмісті, але вже у власному будинку № 2¹⁴, конскрипційний № 2 2/4, № земельної ділянки 1653, площею 114 кляфтерів¹⁵, що становило 216,258 м². Це був перший власний дім Захерів у Галичині, оскільки австрійські державні службовці нижчого рівня зазвичай займали службові помешкання поблизу свого уряду чи навіть у його приміщенні, або наймали тимчасові. Після відходу на пенсію адміністратора радника двору Ернста фон Кортума Захер три роки тимчасово виконував його обов'язки й керував маєтками та копальнями Галичини, після чого у 1814 р. його було іменовано дійсним адміністратором. На цьому становищі він пробув аж до 1832 р., до свого виходу на пенсію після 50 років державної служби¹⁶.

У Галичині, правдоподібно, в Калуші, Йоганн Захер одружився з Розою Робль, 1776 р.н. У шематизмі за 1800 рік зустрічається тільки одне схоже прізвище – головного лісничого у Калуші Габрієля Робеля (Gabriel Robel)¹⁷, тому можна припустити, що це міг бути батько Рози. Тут у подружжя народилось троє синів: найстарший Карл, середній Леопольд та наймолодший Йозеф. Усі троє досягли згодом значного службового становища в Галичині. Вже після переїзду до Львова народився четвертий, пізній син Йоганн Захер, який помер 6 вересня 1830 р. у віці 22 років¹⁸.

Йоганн Непомук Захер, пенсіонований губерніальний радник помер 22 вересня 1836 р. у віці 77 років від запалення сечового міхура¹⁹. Дружина

пережила його на 24 роки. Вона встигла похрестити усіх внуків, які народились у її синів. Бабуся письменника аж до смерті мешкала у власному будинку по вул. Карла-Людвіка. Померла Роза Захер, уроджена Робль, шляхетського стану, вдова ц.-к. адміністратора державних маєтків, 18 травня 1860 р., у віці 84 років, причина смерті – рак грудної залози²⁰.

Шляхетство

За заслуги перед цісарем і державою 20 листопада 1817 р. імператор Йосиф II підписав у Відні диплом про нагородження Йоганна Непомука Захера Малим Хрестом австрійського ордена Св. Леопольда та надання відповідного до статуту цього ордена рицарського звання. Від цього часу він отримав право іменуватися Йоганн Непомук Стефан рицар фон Захер, тобто вживати титулу рицар (Ritter). Згідно з австрійськими законами в Галичині було запроваджено два стани: рицарський (Ritterstand), до якого належали шляхтичі й нижче духівництво та магнатський (Adelstand), до якого належала титулована знать і вище духівництво. Всі вони платили річний домініальний податок в сумі не менше 75 золотих ринських і входили до складу Станового сейму²¹. Сейм скликався рідко, перша сесія відбулась 11 вересня 1782 р., за йосифінський період сейм скликався ще двічі – в 1786 і 1788 рр. Зате потім, аж до 1817 р., Галицький становий сейм не скликався ані разу, тому, очевидно, Йоганн Захер і отримав рицарське звання, щойно 1817 р., а диплом на підтвердження цього 20 липня 1818 р.²²

Функції Станового сейму обмежувались до виконання імператорських постулатів, розподілу встановлених урядом податків та надання так званих індигенатів – права горожанства і приналежності до корінного населення та шляхетського стану Галичини, що на практиці означало внесення до реєстру галицької шляхти з правом успадкування. Це положення стосувалося всіх чужоземців, тому в жовтні 1830 р., тепер уже губерніальний радник і адміністратор камеральних маєтків та солеварень, Йоганн фон Захер звертається до Галицького станового сейму з проханням про надання йому галицького індигенату й отримує його через півтора року, що засвідчує диплом від 9 квітня 1832 року, підписаний графом Леопольдом Красінським²³. У лексиконі давньої австрійської шляхти вказана дата надання індигенату – 21 жовтня 1830 р., а легітимації у галицькій Крайовій – табулі 5 квітня 1832 р.²⁴. Натомість, почет галицької шляхти подає трохи інакші дати: Захер Йоганн Непомук Стефан, ц.-к. губерніальний радник, адміністратор скарбових дібр, Кавалер ордену Леопольда – шляхетство надане цісарем Францом I у 1827 р., Становий сейм у 1830 р. надав індигенат²⁵.

Герб

Тоді ж, у квітні 1832 р., дипломом Франца I, Божою милістю цісаря Австрії, короля Єрусалиму, Угорщини, Богемії, Ломбардії і Венеції, Далматії, Хорватії, Словенії, Галичини, Володимирії та Іллірії, ерцгерцога Австрії, герцога Лотарингії, Зальцбургу, Штирії, Каринтії, Країни, Верхньої та Нижньої Сілезії, великого князя Семигороду, маркграфа Моравії, графа з князівськими привілеями Габсбурга і Тиролю за вірність і заслуги перед тронем був піднесений до вищого почесного ступеня, йому був наданий шляхетський герб. Ось опис герба: “Виконаний згідно зі справжніми кольорами герб, а саме: прямий, видовжений щит, заокруглений донизу, який сходиться під кутом, горизонтально розділений на синє й червоне поля, у верхньому полі знаходиться золотий сніп збіжжя, в нижній половині бачимо гірничий молот та гірничий молоточок (чекан) у формі Андріївського хреста, над яким – срібна бочечка солі. На щиті – два обернуті один до одного турнірні шоломи, увінчані золотими коронами з відкритими решітками та з золотими нашійними клейнодами; на короні правого шолома, на тлі художнього синьо-золотого намету, що спадає, знаходиться золотий сніп збіжжя зі щита; лівий шолом з червоно-срібним наметом, прикрашений одним червоним і одним срібним страусячим пером. (Місце намальованого герба). Цим ми надаємо право Йоганну Непомуку Стефану рицарю фон Захеру та його законним спадкоємцям обох статей, на описаний вище герб віднині й на всі часи, не порушуючи однак прав інших, хто має такий самий герб, непорушне право мати та послуговуватися ним у всіх правних та благородних діях і скрізь, де на його розсуд, буде корисним у його діяльності”²⁶.

У фондї Станового комітету зберігається також зображення цього герба²⁷, виконане пером і чорною тушшю. Рисунок має № 149 і підпис латинською мовою “Sacher Joannes Nepom. Stephanus. Diplom. Tom. 19. Pag. 403”, внизу аркуша польською мовою йде пояснення до цифр, які позначають кольори: “1. червоне, 2. біле, 3. золотий, 4. білий, 5, 6. квіти червоні й білі, 7, 8. сині й золоті”. Як можна зауважити, від попереднього опису він відрізняється тим, що замість срібного, як би мало бути за законами геральдики, тут вказаний білий колір, хоча золотий, в той же час, поданий коректно, а замість наметів зазначені квіти, які вже належали до декору й зображалися у різних гербах довільно. Але основна відмінність від текстового опису – підвішений на стрічці до герба орден св. Леопольда. Рисунок не повністю виконаний, бракує ще другого шолома зі снопом та квітів, які мали обрамляти герб.

Натомість, опублікований С. Гужинським зі шляхетських актів Архіву управління у Відні герб Захера під переключеним прізвищем “Saher Ritter von”²⁸, уже містить домальований і розфарбований весь декор, проте без ордену. Публікація має ряд неточностей, зокрема не вказаний рік надання герба – 1832. Окрім того, принагідно слід зауважити, що

автор зараховує до польської шляхти всіх, хто будь-коли проживав у Галичині: і австрійських службовців, і німецьких колоністів, і українців, і вірмен, і євреїв та інших.

Але, повернімось до герба Захерів. Сніп пшениці, очевидно, символізував державні маєтки, а гірничі інструменти та бочка з сіллю – соляні копальні, адміністратором яких став на той час Йоганн Захер. Можна припустити, що якби в його роду (бургграф міг мати особисте шляхетство), або в роду його дружини була спадкова шляхта, він би про це обов'язково згадав у своєму поданні. Польські автори нерідко нарікали, що австрійська влада дуже спростила процес надання шляхетства, не вимагала підтвердження шляхетського походження, а надавала своїм службовцям шляхетство за вислугу років на державній службі чи заслуги перед двором і державою у промисловості, науці, мистецтві тощо. І приклад Йоганна Захера може бути цьому підтвердженням. Отже, як бачимо, родинний герб Захерів предметно відображав службове становище і рід занять його власника й дуже відрізнявся від пізніших фантазій письменника про давнє, з XVII ст. іспанське, з мавританськими впливами, шляхетське походження його родини. Однак, як часто буває, саме ці легенди виявились набагато живучішими і якраз вони побутують у різних варіаціях не лише в художній літературі чи публіцистиці, а й у цілком, здавалося б, солідних наукових виданнях, енциклопедіях та довідниках, починаючи ще з австрійських часів. Так, навіть Вурцбах, сучасник Захера, плутає герби двох різних родів Захерів, з зауваженням, що їх не слід змішувати між собою.

Батько, Леопольд Стефан фон Захер

Отже, батько письменника – Леопольд Стефан (або за іншими записами Франц) фон Захер народився в містечку Калуші Стрийського округу у 1798 р.²⁹ На час свого одруження у 1827 р. з Кароліною Мазох він займав посаду окружного комісара, що не було надто високим становищем, і щойно після одруження став цісарсько-королівським губерніяльним радником.

Леопольд Стефан фон Захер від 1832 до 1848 рр. займав посаду директора поліції у Львові³⁰. Водночас був членом комісії Інституту для бідних у Львові, а 1839 р. став директором Галицького музичного товариства, протектором якого був кронпринц Угорщини і Богемії етц. Ерцгерцог Фердинанд Карл фон Естеррайх-Есте, а музичним директором композитор Йоганн Рукгабер³¹. Товариство займалося підтримкою та розвитком музики і музичної освіти в Галичині, влаштуванням концертів тощо. Щоб стати дійсним членом товариства, треба було, окрім любові до мистецтва, посідати ґрунтовні музичні знання, жити у Львові, брати участь у всіх заходах товариства. Вперше прізвище Леопольда фон Захера

зустрічається у справі про заснування Музичного товариства ще у 1822 р., у переліку членів-прихильників, коли він був тільки губернiальним концепістом-практикантом³², У 1835 р. члени музичного товариства, звертаючись до губернiального президента, барона Франца Кріґа фон Гохфельдена, про обрання губернiального радника, директора поліції рицаря фон Захера директором об'єднання, називають його "відомим другом і захисником мистецтва"³³, а у списку членів Галицького музичного товариства за 1839 р. знаходимо також прізвища його старшого брата Карла, губернiального радника й окружного комісара в Тернополі, і навіть тестя, емеритованого ректора і професора Франца Мазоха³⁴. Документи про діяльність та статuti Галицького музичного товариства збереглися, починаючи з 1822 р., коли у Львові заснував свій знаменитий хор Святої Цецилії молодший син Моцарта – Франц-Ксавер³⁵. А за 1840-1841 рр. є матеріали про діяльність товариства за часів директорства Леопольда Захера³⁶.

За спогадами сучасників, Захер сам непогано й охоче музикував. У польській історіографії трапляються навіть згадки про те, що він поллюбляв грати на скрипці поруч з кімнатою, де проводились допити студентів. Відомі донесення директора львівської поліції до Президії Галицького губернського управління про поширення серед студентів Львова "Відозви до руського народу" та революційних пісень українською мовою³⁷ та його велика запопадливість у викритті таємних революційних організацій серед студентської молоді Львова. Цілий ряд документів про роль директора поліції в переслідуваннях "Руської трійці" – Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького, – опублікований у збірнику "Русалка Дністровна"³⁸. Серед документів Львівського університету також збереглися його донесення до ректорату, спрямовані проти антидержавних дій польських студентів³⁹. Можна простежити роль поліції під час подій польського антиросійського повстання 1931 р. та повстання проти польської шляхти 1846 р. Проте у нарисах з історії Галичини Броніслав Лозинський, пишучи про діяльність "ославленого директора поліції Захер-Мазоха з цілим штабом агентів"⁴⁰ у викритті польських підпільних організацій, подає більш зважену оцінку. Зокрема, у нарисі про кримінальний процес проти Кароля Шайнохи 1834 р., написаному на підставі документів львівського кримінального архіву, він зазначає, що помимо поліцейської підозріливості, щирі зізнання Шайнохи зробили таке корисне враження і надали справі такого характеру, що навіть суворий директор поліції Захер-Мазох був роззброєний. Як інтелігентна людина, він відразу розпізнав у молоденькому Шайносі надзвичайні здібності й гарний характер. Тому він припинив слідство і, натхненний такою шляхетністю, що напевно траплялося в його поліцейській діяльності не надто часто, повідомив губернiальну президію, що справа не містить складу злочину з морального і з політичного огляду⁴¹.

Цікавим фактом є також те, що український історик Денис Зубрицький присвятив свою велику працю "Хроніка міста Львова" (1844)

“Ясновельможному й милостивому панові Леопольдові Захер-Мазохові, кавалерові де Кроненталь, радникові високого ц.-к. Губернаторства, директорові поліції Королівства Галичини й Володимирії і голові Галицького музичного товариства на доказ високої поваги”. Це може бути свідченням і певної прихильності останнього до українців і поваги до літературної праці, хоча водночас не слід забувати, що Зубрицький працював у той час слідчим львівської поліції і Захер був його безпосереднім начальником, а також сприяв у виданні книжки, яка мала клопоти з цензурою. Отож, як бачимо, портрет “моторошно-страшного шефа львівської поліції” насправді також не був зовсім позбавлений людських рис. Та і збережені зразки його почерку виказують явні риси естетика і людини досить емоційної.

Як би там не було, приводом до його відставки з посади директора поліції стали революційні події “Весни народів” 1848 р. Формальною підставою польські урядовці висунули те, що за час своєї служби він більше займався політичною державною поліцією і занедбав місцеву поліцію, й особливо турботу про безпеку життя та майна мешканців міста, а також лад і порядок. Внаслідок цього, як писав віце-президент граф Агенор Голуховський у донесенні надвірному канцлерові баронові Францу фон Піллерсдорфу 17 червня 1848 р., поліція “настроїла мешканців проти себе так неприязно, що її начальник, радник двору Захер за кілька днів перед оголошенням Найвищого рішення дати монархії конституцію, мусив залишити місто – про що я вже подав 31 березня 1848 за № 4291 до високого відома – і що тутешні громадяни в інтересах спокою й ладу поставили вимогу передати справи місцевої поліції Магістратові...”⁴². Родина виїхала зі Львова ще в березні 1848 р., задовго до листопадового розстрілу міста. В нагороду за працю в Галичині Захер-Мазох був призначений директором поліції у Празі, а пізніше – в Граці. Проте ще багато років він був пов’язаний зі Львовом, будучи членом Галицького господарського товариства (K.k. Galizische Landwirtschafts-Gesellschaft in Lemberg). У довідниках до 1860 р. Леопольд Захер-Мазох, рицар фон Кроненталь, міністеріальний радник зазначений серед діючих членів товариства, а до 1868 р. – серед членів-кореспондентів⁴³.

У Празі 1863 р. він видав анонімно книжку під назвою “Польські революції. Спогади з Галичини”, де мало не глорифікував виступи українських селян проти польської шляхти 1846 р., про що з великим обуренням писали польські історіографи⁴⁴. Називаючи його одним із останніх могокан австрійської бюрократії, проте йому не відмовили в письменницькому таланті та цінності свідчень безпосереднього учасника подій. А 1869 в Ляйпцігу вийшли теж виразно антипольські “Папери революційного агента. З архіву австрійського поліцейного службовця”, підписані вже його власним прізвищем. Як видно, любов до літератури й мистецтва була у цієї родини в крові.

Мати, Кароліна Мазох

Як уже згадувалось, у Львові Леопольд Захер одружився з Кароліною Мазох. Шлюб відбувся 2 жовтня 1827 р. в Бернардинському костелі римокатолицької парафії св. Андрія. Запис про це зберігся в метричній книзі, де зазначено: наречений вельможний пан Леопольд Франц фон Захер (Leopoldus Franciscus de Sacher), ц.-к. комісар Тернопільського циркулу, походить з Калуша Стрийського циркулу, з парафії Тернопіль, син ясновельможного Йоганна фон Захера (Ioannis de Sacher), ц.-к. Галицького губерніяльного радника, рицаря ордена св. Леопольда та Рози з дому Робль (Rosae de domo Robl), католицького віросповідання, неодружений, вік 29 років. Наречена вельможна Кароліна Йозефа Мазох (Carolina josepha Masoch), народжена у Львові, дочка вельможного пана Франца Мазоха (Francisci Masoch), доктора і професора медицини та Рози з дому П'єро (Rosae de domo Pierot), католицького віросповідання, незаміжня, вік - 24 роки. Номер будинку - 585 2/4⁴⁵. Свідками шлюбу були Франц Випьор, віце-президент ц.-к. Апеляційного суду у Львові та Франц Краттер, власник маєтку⁴⁶.

Як відомо з творів Захер-Мазоха, жінки відігравали в його житті й творчості надзвичайно важливу роль. Навіть обидва його псевдоніми були жіночого роду – Шарлотта Аранд та Зое фон Роденбах. Що стосується львівського періоду біографії, цими жінками була мати і її сестра Зеновія та ще відома зі спогадів письменника українська годувальниця «з обличчям рафаелівської мадонни» Гандзя. Про матір письменника відомо, що Кароліна Йозефа Мазох народилась 1803 р. у Львові, вийшла заміж у 24 роки, мала п'ятьох дітей. Саме про неї письменник згадував з великою ніжністю й пошаною. Прізвище матері – Мазох, – згодом, з легкої руки лікаря-психіатра Р. Крафта-Еббінга, хоча й не дуже справедливо, навіть дало назву цілому сексуальному збоченню – мазохізму. Цікаво, що це прізвище потіснило перше батькове прізвище і зараз часто письменника називають не Захер-Мазохом, а просто Мазохом. Внучка письменника, яка живе в Парижі досі намагається протестувати проти такого зловживання родинним прізвищем, а у Львові під прізвищем Мазоха проводяться міжнародні конгреси лікарів-психіатрів, яких надихають імена маркіза де Сада й письменника Захер-Мазоха.

Дід, доктор Франц Мазох

Це прізвище подарував йому другий дід по матері, д-р Франц Мазох (Францісцус Массоцг), який народився 21 квітня 1763 р. в Новій Молдові у Темешварському Банаті (зараз Молдова Нуовы на Дунаї, на кордоні Румунії та Югославії). Навчався в середніх школах Хемніці (Шемніці) й Вацові, студював філософію у Тирнаві й Празі. Медичний факультет закінчив у Відні, там якийсь час практикував у шпиталях, у 1788 р. став

доктором і дістав посаду асистента медико-хірургічної практичної школи в загальному шпиталі. Одружився 10 лютого 1793 р., очевидно, ще у Відні, з Розою з дому П'єро (Rosa Pierot), і вже разом з нею приїхав до Львова, оскільки прізвище П'єро у шематизмах Галичини того часу не зустрічається. Відразу по приїзді до Львова (14 листопада 1793 р.) отримав звання звичайного професора львівського університету, який існував щойно 9 років, хоча жодної наукової праці Мазох і не написав⁴⁷. У 1793 р. він став професором клініки при університеті, де працював понад десять років. Від того часу й до 1807 р. був основним учителем багатьох поколінь галицьких хірургів. У шематизмі за 1798 р. він зазначений серед викладачів медичного факультету Львівського університету як доктор фармацевтики, професор медико-теоретичного навчання для хірургів, член Віденського факультету, проживає на площі, дім № 11, на другому поверсі,⁴⁸ а у 1800 р. вже біля Краківської брами, № 97⁴⁹. У 1802 р. Франц Мазох стає членом академічного сенату і вперше удостоюється честі бути обраним ректором університету (Rector magnificus)⁵⁰. Ректора обирали в університеті щороку, і, як можна дізнатися зі статті Якова Головацького, на 1841 р. у Львівському університеті налічувалось вже 25 ректорів, між ними було 8 русинів; медико-хірургічні студії мали 8 професорів і 2 асистентів, докторів медицини у Львові було 57, серед них русинів – 6⁵¹.

Професор Мазох був неординарною, діяльною особистістю. Особливо відзначився під час епідемії 1806 р., яка забрала багато людських життів. Брав участь у запровадженні щеплення проти віспи в Галичині, а вакцину наказав спроваджувати безпосередньо з Англії, щоб поліпшити її виготовлення. Також багаторазово виконував функції протомедика Галичини (у 1818-19, 1827-28, а потім у 1837-38 рр.), був референтом санітарного бюро та забезпечував медичну частину санітарного реферату. Пишучи про історію університету, Людвік Фінкель, вивчаючи протоколи університетського консесу, наткнувся і на кілька неприємних справ, які затьмарили багаторічну університетську кар'єру, як він висловлюється, “нестора львівських лікарів”: у 1797 р. без відома представника медичних студій у консесі, доктор Мазох видав свідоцтво хірургові євреєві, у 1806 р. йому взагалі закидали “Lauigkeit in den Dienstsachen” – недбалість у службових справах. Можливо, це було пов'язане з тим, що саме того року в Галичині лютувала епідемія, з якою активно боровся доктор Мазох. Цікаво, що якраз у квітні 1906 р. ціла група найповажніших у Львові осіб, у тому числі львівські архієпископи латинського та вірменського обрядів і польські магнати – Яблоновський, Цетнер, Потоцький та інші – звернулися до цісаря з проханням про надання шляхетства Францу Мазоху, докторові медицини, професору теорії і практики, візитаторові львівських військового й цивільного шпиталів, за його великі заслуги й самопожертву, виявлену ним у виконанні професійного обов'язку медика⁵². Розгляд подання тривав більше двох років, проте у червні 1808 р. у проханні було відмовлено⁵³.

Можливо, приводом до відмови стали вже згадувані непорозуміння в університеті, через які у 1807 р. Франц Мазох відмовився від професури, мабуть не зовсім з власного бажання, оскільки у 1816 р. він освідчив, що в разі відновлення медичного факультету, готовий викладати там без жодної винагороди⁵⁴. Хірургічних і акушерських дипломів справді на той час видавалося порівняно значно більше, аніж богословських чи філософських. Важко сказати, наскільки справедливими були закиди на адресу професора Мазоха, але, коли 1817 р. університет відновив свою діяльність, до викладання його більше не запросили. Після виходу на пенсію у 1807 р. він залишається у Львові практикуючим лікарем і виконує багато інших професійних функцій як медик.

Проте, репутація його напевно була досить високою, оскільки, як уже було згадано, у 1827 р. він вдруге стає ректором університету і того ж року його обирають депутатом Станового сейму від Перемиської греко-католицької митрополичої капітули⁵⁵. Цей факт цікавий тим, що Франц Мазох не мав ні шляхетського титулу, і не був греко-католиком, а тим більше духовною особою, проте був обраний депутатом саме від духовного стану. Коли подивитися у звіти з діяльності сейму королівств Галичини й Володимирії від 15 до 20 жовтня 1827 р., то побачимо, що після вищих духовних осіб усіх обрядів окремо зазначений ректор університету вельможний Франциск Массох, доктор медицини й заслужений професор⁵⁶. Навряд, це може означати, що він міг бути греко-католиком, тобто справді мати якісь українські корені, адже всі метричні записи родини Мазохів знаходяться саме в римо-католицьких метричних книгах. Ясно лише, що він мав добрі стосунки з греко-католиками, якщо представляв їхні інтереси у найвищому органі самоврядування, а також напевно був поважаною особою.

Професор Ярослав Дашкевич вважає, що припущення про українське походження не виключене, оскільки місцевість над Дунаєм у Темешварському Банаті, звідки походив Франц Мазох, знаходилась у смузі поселення українців, які у 1720-30-х рр. переселялись туди з Запорізької Січі та Кубані, що фактично було однією зі спроб реставрації козацького війська під Туреччиною. Про це докладніше йдеться у книзі А. Бачинського "Задунайська Січ"⁵⁷, який опирається на розвідки Михайла Грушевського та Володимира Антоновича⁵⁸. Та й у містах, де Мазох здобував свою медичну освіту, на кінець XVIII ст. навчалось досить багато українців. Але це питання потребує дальшого вивчення.

Отже, Мазох мав звання доктора, професора медицини і двічі був обраний ректором – у 1802/3 та у 1827/8 навчальних роках. До кінця життя зберігає усі свої звання, так, у шематизмі за 1842 р. зазначено, що він є ц.-к. радником, емеритованим ректором і професором теоретичної і практичної лікувальної науки у Львівському університеті, членом медичного факультету вищих шкіл у Відні та Пешті, членом-кореспондентом ц.-к. Товариства лікарів у Відні й почесним громадянином міста Львова⁵⁹. У 1838 р. проф Мазох урочисто відзначив

50-річницю свого докторату, про що широко писала львівська преса⁶⁰. Він прожив довге життя й помер у Львові у віці 82 років. Запис у метричній книзі Катедрального костелу у Львові свідчить, що Франц Мазох помер 18 березня 1845 р. як емеритований ректор, причина смерті – заворот кишок⁶¹. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові, проте могилу розшукати не вдалося.

Як уже згадувалось, від часу прибуття до Львова родина Мазохів мешкала у будинку № 97 біля Краківської брами. Цей дім знаходився дуже близько від тодішнього приміщення університету, великої будівлі потринитарського монастиря під конскрипційним № 78 на Краківській вулиці, поряд з Єзуїтською колегією. Університет згорів під час обстрілу міста у 1848 р. і значно пізніше на території його парцель, викуплених українцями, була збудована Преображенська церква та Народний дім. Будинок, де жила родина Мазохів, належав до парафії Катедри й відповідав пізнішому № 26 по вул. Краківській, проте самі будинки кварталу згодом були перебудовані. У 1827 р. родина Мазохів мешкала неподалік, але вже у власному будинку № 358 (пізніше – Гетьманська, 24, тепер наріжний будинок просп. Свободи та вул. Лесі Українки).

Очевидно, саме в будинку біля Краківської брами народилась 1803 р. мама майбутнього письменника. На жаль, метричні книги Катедри за той час не збереглися, тому встановити докладно картину життя подружжя від часу приїзду до Львова доволі складно. Є лише індекси народжених і померлих до книг Катедрального костелу, починаючи від 1800 року, з яких можна дізнатися, що 17 березня 1804 р. у подружжя Мазохів народився хлопчик Йосиф Едуард Антон (Massoch Josephus Eduardus Anton), який помер 25 квітня того ж року⁶² у місячному віці. Через рік, 24 лютого 1805 р. помирає дівчинка Мазох Тереза (Masoch Theresia), а 4 серпня 1805 р. народжується Вільгельміна Тереза, записана у книзі як Массок (Massok Wilhelmina Theresia). Правдоподібно, що це перекручене Массох, оскільки подібного прізвища на той час у Львові більше не зустрічаємо. Ще через рік, 25 жовтня 1806 р. є запис про смерть дитини з прізвищем Мазох, без імені, а за три дні, 28 жовтня, помирає також Роза Мазох⁶³ і схоже, що це сталося після народження мертвої дитини. Так нещасливо склалася подружня доля Рози П'єро та Франца Мазоха. Дитяча смертність на той час була справді дуже високою. З літератури відомо, що подружжя мало двох доньок⁶⁴, які досягли дорослого віку, Кароліну – матір майбутнього письменника, й Зеновію (можливо, йшлося якраз про Вільгельміну Терезу?), про яку більше знаємо зі спогадів письменника і портрет якої описаний у його "Souvenirs". Але справжньою трагедією для батька стало те, що його єдиний син, Франц Кароль Мазох, який щойно встиг вивчитися на лікаря, здобувши ступінь доктора медицини і почав працювати лікарем, раптово помер у розквіті сил, 23 грудня 1827 р., у віці 28 років від тифу⁶⁵. Запис про його смерть вдалося розшукати в метричних книгах загального шпиталю у Львові (nosocomium universalis), який належав

до парофії св. Антонія. З шематизму за попередній рік виникає, що Франц Кароль Мазох, який після закінчення студій перший рік працював на посаді лікаря-асистента в загальному шпиталі, також мешкав у приміщенні лікарні, як інші лікарі⁶⁶. Причиною його смерті вказано “*ex febrī nervosa*” – з нервової лихоманки, як на той час позначали тиф. Зараз такий термін у медицині відсутній. Важко сказати, чи була це епідемія тифу, хоча такий же діагноз за грудень 1927 р. зустрічаємо ще в кількох випадках, але правдоподібно, що молодий лікар міг заразитися від когось з хворих. Для його батька, який стільки зусиль поклав на боротьбу з епідеміями, це було тим більшим нещастям.

Взагалі, саме на 1827 рік припали всі основні події в житті професора Франца Мазоха: і обрання його ректором та депутатом сейму, і вдалий шлюб 24-річної доньки, і на кінець року – раптова смерть 28-річного сина. Тому, аби зберегти прізвище для потомства, у 1838 р., на прохання доктора Мазоха, враховуючи його великі заслуги, цісарським декретом його зятеві було надане подвійне прізвище Захер-Мазох. У листі цісаря Франца I до Станового комітету від 8 грудня 1838 р., у якому сказано, що найвищим рішенням губерніальному раднику і директору поліції у Львові, Леопольду Захеру рицарю фон Кроненталь дозволено на майбутнє користуватись прізвищем Захер Массох рицар фон Кроненталь згідно з декретом Надвірної канцелярії від 23 листопада 1838 р.⁶⁷. Так само подає “Давньо-австрійський шляхетський лексикон” – Захер-Мазох, рицар фон Кроненталь, Леопольд. Прізвище поєднане з прізвищем його тестя Дра Мазоха 23.XI.1838 р.⁶⁸. Проте дослідити, звідки одночасно з’явилась приписка фон Кроненталь, на жаль, не вдалося. Вурцбах стверджує, що так називався родинний маєток Захерів, але, можливо, іншої їх вітки. Така приписка зустрічається ще в одній родині в Галичині. У всякому разі, населеного пункту з назвою Цронтгал чи Кронентгал на карті Австро-Угорської імперії не знайшлося. Можливо, це була якась маленька місцевість десь у Словенії чи Богемії, яка згодом дістала слов’янську назву.

Леопольд Франц Йоганн Фердинанд Марія фон Захер-Мазох

Першою дитиною в родині директора поліції став майбутній письменник Леопольд Франц Йоганн Фердинанд Марія шляхтич фон Захер (*Leopoldus Franciscus Joannes Ferdinandus Maria Eques de Sacher*), який народився у Львові 27 січня 1836 р., хрещений 7 лютого у Бернардинському костелі, католицького віросповідання. Син директора львівської поліції Леопольда Стефана рицаря фон Захера та Кароліни Мазох⁶⁹. Народився він у будинку № 132 Краківського передмістя (конскрипційний № 2 II району м. Львова)⁷⁰, де у той час містилася Дирекція поліції у Львові та префектура (*Polizei-Direktion und*

Polizeiprefektur)⁷¹. Будинок був розібраний в 1870-х роках, а у 1892-1893 рр. на його місці споруджено на замовлення Ефроїма Гаусмана новий будинок "Grand-Hotel", який становив єдиний комплекс з пасажом Гаусмана (тепер - проїзд Крива Липа), побудованим у 1893-1895 рр. Тоді ж перебудований і сусідній будинок № 15 - Галицької ощадної каси (тепер - Музей етнографії).

Сестра і брати

Через два роки народилася друга дитина в цій сім'ї, молодша сестра письменника - Роза Вільгельміна Амалія Марта фон Захер (Rosa Wilhelmina Amalia Martha Eques de Sacher). Вона народилася 29 липня і була охрещена 8 серпня 1838 р.⁷² Ще через два роки, 31 серпня 1840 р. народився Франц Йоганн Фердинанд фон Захер Мазох (Franciscus Joannes Ferdinandus Eques de Sacher Masoch)⁷³. Цей хлопчик був охрещений уже в катедрі, (митрополичому костелі), а номер будинку зазначений 358, тобто дім його діда професора Мазоха. На його честь він також отримав перше ім'я Франц, зрештою він першим при народженні успадкував і подвійне родинне прізвище. Судячи з того, що решта дітей народжувались саме в цьому будинку, можна припустити, що від 1839-40 року родина Захер-Мазохів саме там і проживала. Справді, приміщення дирекції поліції, де знаходились також камери для арештантів, не було належним місцем для маленьких дітей, та й опустілий дім професора Мазоха був зовсім близько.

26 травня 1843 р. народився ще один хлопчик, якого назвали на честь другого, вже покійного діда - Йоганн Непомук Фердинанд Маріан (Joannes Nepomucenus Ferdinandus Marianus (trinominis) Eque Sacher Massoch), хрещений 7 червня, буд. № 358, син вельможного пана Леопольда Стефана шляхтича Захера Мазоха (Magnificus Dominus Leopoldus Stephanus Stephanus (binominis) Eque Sacher Massoch) та Кароліни з дому Мазох⁷⁴. Хрещеними батьками усіх дітей були дід по матері - доктор Франц Мазох, емеритований професор медицини, та бабуся по батькові Роза фон Захер, дружина губернiального радника Йоганна Захера. Нікого чужих. Ще через два роки, 25 серпня 1845 р. появилвся Карл Людвік (Carolus Ludvicus de Sacher Massoch)⁷⁵. Він прийшов на світ через пів року після смерті діда, і його хрещеним батьком став граф Леопольд Лазанський, віце-президент Крайового губернаторства у Львові та незмінна бабуся Роза Захер. Отже, родина директора поліції Леопольда Захера Мазоха мала 5 дітей, серед яких була тільки одна дівчинка.

Літо родина проводила у підльвівських Винниках, які були тоді не лише улюбленим місцем прогульок львів'ян, але й завдяки своєму доброму повітрю - відомою кліматичною станцією для лікування хворих на легені. Окрім того околиця Винників оживилася за часів Йосифа II заснуванням там тютюнової фабрики, німецької колонії тощо. Між

Львовом та Винниками вже тоді був транспортний зв'язок. Та перебування дітей у Винниках, яке дало згодом стільки поживи для творів Леопольда Захер-Мазоха, було пов'язане ще з однією обставиною.

Брати батька

Як уже згадувалось, Леопольд Захер-старший мав ще трьох братів: старшого Карла, згодом - комісара Сяноцького округу, Йозефа, котрий як і батько працював в управлінні камеральними маєтками та найменшого Йоганна, який рано помер. Їхні біографії також надовго були пов'язані з Галичиною. Переїхавши до Львова разом з батьками, троє старших розпочинали свої кар'єри від посад писарів та асистентів у губернському управлінні. Найстарший Карл рицар фон Захер розпочав свою службу 1820 р. у Крайовому губернаторстві як концепіст-практикант, у 1825 р. став окружним комісаром Золочівського округу⁷⁶, у 1834 р. – секретарем у Крайовому губернiальному управлінні у Львові⁷⁷, а у 1836 р. він був уже Тернопільським повітовим старостою і дійсним губернiальним радником. В Тернополі одружився з Генрикою Грензо. Є запис про народження 6.III.1836 р. їхньої дочки Ізабелли Кароліни Марії Інокенти фон Захер, доньки Карла шляхтича фон Захера, Тернопільського повітового старости і радника та Генрики Грензо, католицького віросповідання⁷⁸. Востаннє у шематизмах він зустрічається 1853 р. як крайовий губернiальний радник, кавалер цісарського австрійського ордена Леопольда та ордена Франца-Йосифа, почесний громадянин м. Тернополя, на службі в Угорщині⁷⁹.

Молодший брат батька, Йозеф фон Захер також перебрався до Львова разом з батьками й починав кар'єру 1820 р. як дрібний чиновник, акцесист в управлінні камеральними маєтками. Цілих десять років просидів на посаді канцеляриста, можливо тому що його батько був там адміністратором. А за австрійськими положеннями в окремі уряди, зокрема, в магістрати навіть заборонено було приймати осіб, які перебували в родинних зв'язках зі службовцями. В усякому разі, аж у 1832 р. службова кар'єра Йозефа Захера трохи посувається. Окрім посади канцеляриста в Ц.к. об'єднаному управлінні камеральними справами (K.k. vereinte Kameralgefällen-Verwaltung), він дістає тимчасове місце управителя камеральними маєтками в Борині⁸⁰.

Десь приблизно у цей час він одружується з Кароліною, дочкою Франца Краттера-молодшого (1760-1838), засновника й першого редактора "Gazety Lwowskiej" та "RozmaitoŃci", 5 квітня 1834 р. у них народився син Гуго Леопольд Йоганн фон Захер⁸¹. Сім'я мешкала в будинку № 133 по другий бік вулиці Карла-Людвіка (пізніший будинок № 15). У 1836 р. Йозеф Захер призначений управителем Камеральних господарських установ (K.k. Kameral-Wirtschaftsdmter) у Винниках⁸², тому стає зрозумілим перебування там також дітей його старшого брата

Леопольда, – кузенів, трохи молодших за його власних дітей. У 1842 р. він працює вже в Солотвині. Помер Йозеф Захер-старший приблизно у 1860 р., можливо, в Калуші, де останні роки працював управителем камерального уряду. Правдоподібно, що у Винниках 1836-1840 рр. народився його другий син, – Йозеф Захер-молодший, який став потім адвокатом і доктором права та філософії, помер у Львові 1876 р. Це був останній Захер в Галичині.

Гімназія

Як подають біографії письменника, у Львові у 1844-1848 рр. Леопольд навчався у нормальній школі та Академічній гімназії. Ця вища гімназія у Львові була створена на основі міської школи, заснованої ще в XIV ст. У першій чверті XVIII ст. вона отримала назву “*gymnasium academicum*”, ставши вищою школою з курсами філософії й теології, які після заснування університету були передані туди. У 1840 р. гімназія мала чотири граматичні і два гуманітарні класи, тут навчалось загалом 526 учнів, тобто від 60 до 120 в кожному класі. Більшість учнів походила з Галичини, частина з Чехії та Моравії. У списках зустрічається приблизно однаково слов'янських прізвищ (польських та українських) і німецьких та єврейських, хоча трапляються також чеські, грецькі та італійські. До 1848 р. Академічна гімназія містилась у тій самій будівлі, що й університет – у потринітарському монастирі, на місці, де згодом було збудовано Народний дім. Так що від будинку, де мешкала родина Захер-Мазохів до гімназії було буквально два кроки. На підставі міністерського декрету з 22 липня 1849 р. про реорганізацію шкіл у 1850 р. була розширена до восьми класів. Від того часу вона стала українською гімназією, директором якої за часів навчання письменника був Лука фон Баранецький, а пізніше, багато років її очолював відомий український письменник і науковець професор Василь Ільницький. Збереглися звіти гімназії за 1840 р.⁸³ та навчальні програми за 1845 р., проте знайти документи, які підтверджували б навчання Леопольда Захер-Мазоха, на підставі збережених джерел поки що не вдалося.

Театр

Цікаво, що театральні захоплення письменника, про які знаємо з його спогадів, пов'язані ще з його раннім дитинством, також топографічно прив'язані до цієї львівської ділянки. У прилеглому до університету костелі (зараз на цьому місці височіє Преображенська церква) знаходився німецький театр під проводом скандально відомого своїми листами з Галичини Франца Краттера-старшого.⁸⁴ Там відбувалися не тільки театральні вистави, на яких, напевно, мусила

бувати родина директора поліції, але й бали та маскаради вищого німецького товариства. Це тривало до побудови театру Скарбка у 1842 р., коли німецький театр теж переїхав до цього приміщення. До речі, як відомо з документів, директор поліції також відіграв свою роль в історії спорудження театру. Як писав М. Літинський, “у кожній справі, навіть зовсім неполітичній, завжди важливий і мало не вирішальний голос мала поліція, відомим репрезентантом якої був тоді у Львові ославлений гнобитель польського духу Леопольд Захер Мазох”⁸⁵. Він був членом губерніяльних комісій 1836 та 1842 рр., які затверджували всі рішення, зміни та побажання фундатора будівництва графа Скарбка і дали дозвіл на відкриття театру. Воно відбулось 28 березня 1842 р., для прем’єри обрано драму Грілльпарцера “Das Leben ein Traum”, а наступного дня польські актори грали “Sluby panięckie” Фредра і можна припустити, ще серед перших глядачів цих вистав міг бути й Леопольд-молодший, якому тоді виповнилось 6 років. Ці театральні враження й мусили стати поштовхом для його перших дитячих драматичних спроб та аматорських вистав, які він влаштовував у Винниках для своїх братів і сестер.

Мова

Щодо мови, вживаної в родині, варто було б сказати окремо кілька слів. Багато біографів твердить, що в дитинстві письменник розмовляв тільки польською та українською мовами, а німецьку вивчив щойно у Празі. Таке твердження видається надто категоричним. Майже всі історики Львова, незалежно від національності, вказують на значну германізацію усіх ділянок життя у період перед 1848 р. З напливом цілої повені службовців з усіх земель Австрійської монархії, і, особливо, з Богемії (Чехії) та Моравії, які згідно з вимогами, хоча й повинні були обов’язково володіти якоюсь слов’янською мовою, відбувається повне онімічення всіх урядів, служб, шкіл, преси, театру, наукового життя. Німецька мова стає не лише урядовою, вона панує на вулицях міст і містечок Галичини, у крамницях і стає мовою, якою спілкувалося чиновництво й німецьке вище товариство, до якого без сумніву належали родини Захерів та Мазохів. Можливо, в родині Мазохів звучала також польська мова, а у Винниках маленький Леопольд мав змогу почути українську мову від своєї годувальниці та сільських дітей. Але припустити, що діти директора поліції розмовляли між собою, з батьками та у німецькій школі лише по-польськи чи по-українськи, мабуть було б таки занадто сміливо.

Після 1848 року

Від часу виїзду родини 1848 р. до Праги, у Львові дуже багато змінилося. Після обстрілів центру міста артилерією доблесного генерала

Гаммерштайна в листопаді 1848 р., багато будівель Краківського передмістя згоріло, інші з часом були перебудовані, так що давніх будинків, пов'язаних з перебуванням родини у Львові, залишилось дуже мало. Зокрема, це театр Скарбка та будинок проф. Мазоха навпроти нього і дім, де жила родина Захерів – тепер проспект Свободи, 7.

Деякі біографи письменника пишуть, що приблизно 1857-1860 рр. Леопольд фон Захер-Мазох, нібито ще раз повернувся до Львова і викладав історію у Львівському університеті, а у 1860 остаточно відмовився від посади доцента. Проте в жодному плані лекцій університету за цей час, ані у списках викладачів його прізвища знайти так і не вдалося.

А ще через десять років прізвища родини Захерів і Мазохів назавжди зникають з шематизмів королівства Галичини й Володимирії. Останню згадку зустрічаємо 1870 р. про радника ц.-к. Крайового суду у Кракові, доктора філософії Йозефа Захера- молодшого, кузена письменника.⁸⁶ Проте, відомо, що ще 1887 року письменник отримував листи зі Львова від знайомих. А Галичина так і залишилась для нього романтичним краєм гарних жінок, палітрою барвистих характерів та змішаних національностей, які поставали з незабутніх спогадів його дитинства і назавжди оселились у його творчості⁸⁷.

На завершення своєї розвідки я хотіла б висловити щиру подяку пані Марії Мурин та панові Роману Шевчуку за допомогу у виявленні документів та професору Ярославу Дашкевичу – за наукові консультації.

¹ Одну з найгрунтовніших біографій досі видав Michael Farin (Hrsg.) Leopold von Sacher-Masoch. Materialien zu Leben und Werk. Bonn: Bouvier, 1987. Раніше вийшла англійська біографія “першого мазохіста”: James Cleugh. The First Masochist: A Biography of Leopold von Sacher-Masoch (1836-1895). – London, 1967. Два роки тому у Львові було здійснено видання вибраних творів письменника українською мовою: Леопольд фон Захер-Мазох. Вибрані твори.– Львів, 1999.

² *Klacska Maria*. Lemberg. Die “Stadt der verwischten Grenzen” // Lemberg/Lviv 1772-1918. Wiederbegegnung mit einer Landeshauptstadt der Donaumonarchie. Wien, 1993. – S. 10.

³ Sadaj Ryszard. Kto byi kim w Galicji i Lodomerii. – Krakow, 1993. – S. 214-215.

⁴ Ювілей австрійського письменника Л. Захера-Мазоха // Зоря. – Львів, 1882. – Ч. 23. – С. 370-371; Захер-Мазох, знаменитий німецький писатель // Зоря. – 1883. – Ч. 4. – С. 64.

⁵ *Захер-Мазох Л.* Бал руських богословів: з німецьких оповідань. Уривок з вступним словом редакції // Зоря. – 1880. – Ч. 22. – С. 287-289; *Василович Л.І.* Захер-Мазох а русини (Критична оцінка) // Зоря. – 1880. – Ч. 23. – С. 300-302.

⁶ Jozieski Bronislaw. Szkice y historyi Galicyi w XIX wieku. – Lwyw, 1913. – S. 229.

⁷ *Вінток Юрій.* Збоченські забаванки Леопольда Мазоха. До 165-річчя від дня народження // Поступ. – 27-28 січня 2001. – № 16. – С. 10.

⁸ Див.: Мухайло Драгоманов // Джерела до новітньої історії України. – Т. 3. – Матеріали до новітньої історії літератури і громадської думки. Листування з американських архівів 1857-1933. – Нью-Йорк, 1992. – С. 48-50. Йшлося про статтю Захер-Мазоха, опубліковану в паризькому часописі “Le Matin” 10 серпня 1887 р., в

якій він писав, що днями отримав листи зі Львова і від малоросійського емігранта з Женєви, які зображають ситуацію в Галичині в сумному світлі. Знайома Драгоманова, Александра де Гольштайн впізнала в цьому емігрантові Драгоманова, якого таке припущення страшенно обурило. Як пояснюють упорядники його листів Богдан Струмінський та Едвард Касинець, Драгоманов помилився, говорячи про єврейську кров Захер-Мазоха, через його “юдеофілію” та одруження з єврейкою. Зрештою, єврейській тематиці була присвячена значна кількість літературних творів письменника.

⁹ Pawiowski B. Lwyw w 1809 r. // Biblioteka Lwowska. – Lwyw, 1909. – Т. III. – С. 14.

¹⁰ Nekrolog // Mnemozyne, galizischer Abendblatt für gebildete Leser. – Lemberg. – 1 Oktober 1836. – N. 113. – S. 1.

¹¹ Vollständiges Ortschaften-Verzeichniss der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1880. – Wien, 1882. – S. 244.

¹² ЦДІА України у Львові. Ф. 165. – Оп. 3. – Спр. 4168. – Арк. 5-5 зв. Подання Й. Захера до Галицького станового комітету від 11 жовтня 1830 р., Львів.

¹³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 19. – Оп. XVI. – Спр. 141. – Арк. 1 зв, 156, 159. Проте у шематизмі за 1788 р. його прізвище ще не зазначене.

¹⁴ Пізніший дім № 7 по вул. Карла-Людвіка (тепер – проспект Свободи).

¹⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 186. – Оп. 1. – Спр. 3486 – Арк. 97 зв.-98.

¹⁶ Nekrolog // Mnemozyne, galizischer Abendblatt für gebildete Leser. – Lemberg. – 1 Oktober 1836. – N. 113. – S. 1-2.

¹⁷ Schematismus für die Königreiche Ostgalizien und Lodomerien, sammt einem Schreibkalender und Namen-Register für das Jahr 1800. – Lemberg. – S. 124.

¹⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1069. – Арк. 67 зв.

¹⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1022. – Арк. 74 зв.

²⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1032. – Арк. 135 зв.

²¹ Патент імператора Йосифа II від 13 червня 1775 р. // Continuatio edictorum et madatorum... за 1775 р. – С. 104-109.

²² ЦДІА України у Львові. – Ф. 165. – Оп. 3. – Спр. 4168. – Арк. 2.

²³ ЦДІА України у Львові. Ф. 165. – Оп. 3 – Спр. 4168. – Арк. 5-11. Справа про надання Й. Захеру галицького індигенату (11 жовтня 1830 - 9 квітня 1832 рр.)

²⁴ Friderich Karl, zu Dörfering Karl. Alt-Österreichisches Adels-Lexikon. – Wien, 1928. – S. 267.

²⁵ Roczet szlachty Galicyjskiej i Bukowickiej. – Lwyw, 1857. – Т. 7. – S. 219.

²⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф. 165. – Оп. 6а. – Спр. 37. – С. 404-405. Копія диплому цісаря Франца I про підтвердження шляхетства Йоганна Захера від 5 квітня 1832 р.

²⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 189. – Арк. 1.

²⁸ Gyrzyski S. Nobilitacje w Galicji w latach 1772-1918. – Warszawa, 1997. – S. 228.

²⁹ У різних виданнях подаються різні дати життя. Так, наприклад, Ришард Садай подає, що Леопольд Захер-Мазох фон Кроненталь, син прибулого з Німеччини урядовця, народився у 1800 р., помер 1868 р. // Sadaj Ryszard. Kto byi kim w Galicji i Lodomerii. – Krakow, 1993. – S. 212-213.

³⁰ Schematismus der Königreiche Galizien & Lodomerien für das Jahr 1832. – Lemberg. – S. 42.

³¹ Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1840. – Lemberg. – S. 444.

³² ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 665. – Арк. 4 зв.

³³ ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 665. – Арк. 7.

³⁴ Verzeichniss sdmtlicher Mitglieder des galizischen Musik-Vereins im Jahre 1839. – Lemberg, 1840. – S. 13,16. Зберігається: ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 1, спр. 1442, арк. 17-33.

- ³⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 4. – Спр. 665. – 131 арк.
- ³⁶ ЦДІАЛ. – Ф. 146. – Оп. 1. – Спр. 1442. – Арк. 14-15.
- ³⁷ 28 червня 1837 р. ЦДІАЛ, ф. 146, оп. 5, спр. 793, арк. 1-8. Опубл.: Українсько-руський архів. – Львів, 1907. – Т. 3. – С. 106-109; Історія Львова в документах і матеріалах. – К., 1986. – С. 108-109.
- ³⁸ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – К., 1989. – №№ 27, 32, 42, 64, 313.
- ³⁹ *Finkel Ludwig*. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. – Lwów, 1894. – S. 286-287.
- ⁴⁰ *Jozicki Bronisław*. *Szkice y historyi Galicyi w XIX wieku*. – Lwów, 1913. – S. 100.
- ⁴¹ *Ibidem*. – S. 102.
- ⁴² *Kurka Antoni*. *Dzieje i tajemnice lwowskiej policji z czasyw zaboru austrijackiego 1772-1918*. – Lwyw, 1930. – S. 23-27.
- ⁴³ *Galizisches Provinzial-Handbuch für das Jahr 1868*. – Lemberg. – S. 810.
- ⁴⁴ *Jozicki Bronisław*. *Szkice y historyi Galicyi w XIX wieku*. – Lwyw, 1913. – S. 229-231.
- ⁴⁵ Пізніший № 5 по вул Карла-Людвіка.
- ⁴⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1021. – Арк. 62.
- ⁴⁷ *Finkel Ludwig*. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. – Lwyw, 1894. – S. 111-112.
- ⁴⁸ *Schematismus für das Königreich Ostgalizien*. 1798. – Lemberg. – S.142.
- ⁴⁹ *Schematismus für die Königreiche Ostgalizien und Lodomerien, sammt einem Schreibkalender und Namen-Register für das Jahr 1800*. – Lemberg. – S. 180.
- ⁵⁰ *Schematismus für die Königreiche Ostgalizien und Lodomerien, sammt einem Schreibkalender und Namen-Register für das Jahr 1803*. – Lemberg. – S. 186, 192.
- ⁵¹ Головацький Я.Ф. “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь” // Альманах “Вінок русинам на обжинки”. – Ч. 2. – Відень, 1847. – С. 193.
- ⁵² ЦДІА України у Львові. – Ф. 165. – Оп. 3. – Спр. 3091. – Арк.1-7.
- ⁵³ Там само. – Арк. 8.
- ⁵⁴ *Finkel Ludwig*. *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*. – Lwów, 1894. – S. 112. (Prot. Cons. 1797, Nr. 1292. Prot. Consist. 1806. Nr. 180. Свідчення Мазоха з 10 липня 1816 р. в губерніяльних актах).
- ⁵⁵ *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1828*. – Lemberg. – S. 192.
- ⁵⁶ *Czynności Seymu w Królestwach Gaicyi i Lodomeryi na dniu 15 Października 1827 roku zgromadził się, i trwał do dnia 20 miesiąca i roku tegoż*. – Lemberg, 1830. – S. 4-5.
- ⁵⁷ Бачинський А.Д. Січ Задунайська 1775-1828. – Одеса, 1994.
- ⁵⁸ Грушевський М. Записки Гендльовика про банатських запорожців // ЗНТШ. – Львів, 1911. – Т. 101. – Кн. 1. – С. 134; В.А. [Антонович В.Б.] Поселення запорожців в Банат // Киевская старина. – 1882. – № 6. – С. 551.
- ⁵⁹ *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1842*. – Lemberg. – S. 429.
- ⁶⁰ *Gazeta Lwowska*. – Lwów, 1838. – 1 67. Relacja z Jubileuszu.
- ⁶¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1130. – Арк. 17.
- ⁶² ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 2240. – Арк. 39. – Спр. 2239. – Арк. 48.
- ⁶³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 2239. – Арк. 48.
- ⁶⁴ *Gazeta Lwowska*. – 1845. – № 35. Nekrolog.
- ⁶⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1054. – Арк. 110 зв.
- ⁶⁶ *Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1826*. – Lemberg. – S. 612.
- ⁶⁷ ЦДІА України у Львові. – Ф. 165. – Оп. 3. – Спр. 3091. – Арк. 11-12.
- ⁶⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 85, спр. 1357. Friderich K., zu Dorferring K. *Alt-Österreichisches Adels-Lexikon*.- Wien, 1928. – S. 267.
- ⁶⁹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1022. – Арк. 78.

⁷⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 618, оп. 2, спр. 1022, арк. 18.

⁷¹ Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1836. – Lemberg. – S. 56.

⁷² ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1023. – Арк. 12 зв.

⁷³ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1137. – Арк. 62.

⁷⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1139. – Арк. 27.

⁷⁵ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1139. – Арк. 88.

⁷⁶ Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1825. – Lemberg. – S. 112.

⁷⁷ Schematismus des Königreiches Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1834. – Lemberg. – S. 34, 81.

⁷⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1823.

⁷⁹ Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1853. – Lemberg. – S. 5.

⁸⁰ Schematismus der Königreiche Galizien & Lodomerien für das Jahr 1832. – Lemberg. – S. 64, 95.

⁸¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 618. – Оп. 2. – Спр. 1070. – Арк. 18 зв.

⁸² Schematismus der Königreiche Galizien und Lodomerien. Für das Jahr 1836. – Lemberg. – S. 106.

⁸³ Juventus caesareo-regii academici gymnasii Leopoliensis e moribus et progressu in literis censa exeunte anno scholastico MDCCCXL. – Leopoli, [1840].

⁸⁴ Briefe über den itzigen Zustand von Galizien. В Leipzig, 1786.

⁸⁵ *Lityński Michał*. Gmach Sklarbkowski na tle architektury lwowskiej w pierwszej połowie XIX wieku. – Lwów, 1921. – S. 31, 46, 62.

⁸⁶ Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielk. księstwem krakowskiem na rok 1870. – Lwów, 1870. – S. 160.

⁸⁷ Так, наприклад, видання новел Leopold von Sacher-Masoch. Der Judenraphael. Geschichten aus Galizien. Hrsg. Von Adof Opel. Österreichische Bibliothek, Böhlau-Verlag, Wien, 1989 повністю присвячене галицькій тематиці.